

1. INLEDNING	3
2. ALLMÄNT OM KYRKOGRÄVAR OCH BEGRAVNINGSPLATSER	5
HISTORIK	5
VEGETATION	6
GRAVVÅRDAR- EN ÖVERSIKTLIG UTVECKLING	7
<i>Gravstenar</i>	7
<i>Dekor</i>	9
LAGSTIFTNING	10
<i>Lagen om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950)</i>	10
<i>Begravningslagen (SFS 1990:1144)</i>	11
<i>Förordning om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. (SFS 1998:1252)</i>	11
<i>Plan- och bygglagen (SFS 1987:10)</i>	11
3. RAMDALA	13
RAMDALA FÖRSAMLING	13
KYRKAN OCH KYRKOGRÄVENS BYGGNADER.....	14
OMGIVNING.....	17
KYRKOGRÄVEN OCH DESS UTVECKLING.....	18
KYRKOGRÄVENS STRUKTUR.....	20
<i>Kvarter 1, 4 och 5</i>	20
<i>Kvarter 2</i>	20
<i>Kvarter 3 och 9</i>	22
<i>Kvarter 6 och 8</i>	22
<i>Kvarter 7</i>	22
<i>Kvarter 10 och 11</i>	23
<i>Kvarter U</i>	24
MINNESLUNDEN	25
OMGÄRDNING OCH ENTRÉER	26
VEGETATION	28
4. GRAVVÅRDAR	29
EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR.....	29
TITLAR	37
KASSERADE GRAVVÅRDAR	38
5. KARAKTÄRSDRAG OCH FÖRSLAG TILL FRAMTIDA BEVARANDE AV KYRKOGRÄVEN	39
KULTURHISTORISK VÄRDERING	39
NÄR EN GRAVRÄTT ÅTERGÅR.....	39
KARAKTÄRSDRAG OCH BEVARANDEFÖRSLAG.....	40
UNDERHÅLL.....	41
OMISTLIGA GRAVVÅRDAR.....	41
6. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	47
OTRYCKTA KÄLLOR	47
<i>Arkiv</i>	47
<i>Informant</i>	47
TRYCKTA KÄLLOR.....	47
<i>Litteratur</i>	47

BILAGOR:

BILAGA 1	GRAVKARTA ÖVER GAMLA KYRKOGÅRDEN
BILAGA 2	GRAVKARTA ÖVER NYA KYRKOGÅRDEN
BILAGA 3	SKISS FRÅN 1954 INFÖR FLYTT AV PRÄSTGÅRDEN
BILAGA 4	PRÄSTGÅRDEN INNAN FLYTTEN, SAMT PRÄSTGÅRDEN IDAG
BILAGA 5	FOTOGRAFIER AV KYRKAN FRÅN 1912
BILAGA 6	GRAVPLATS- OCH VEGETATIONSKARTA
BILAGA 7	FOTOKARTA

1. INLEDNING

Föreliggande rapport är en del inom ett av Länsstyrelsen i Blekinge Län påbörjat projekt med kulturhistoriska dokumentationer av kyrkogårdar och begravningsplatser. Projektet omfattar inte sådana begravningsplatser som är varaktigt övergivna och därmed klassas som fornminnen. Kyrkogårdar är ofta anläggningar med en lång historia. Genom deras framväxt och utveckling över tid utgör de värdefulla kulturmiljöer. Det är viktigt att dessa miljöer vårdas och bevaras inför framtiden på ett föredömligt sätt. För att göra detta möjligt krävs det ett samspel mellan församlingen och kulturmiljövårdens aktörer. Denna rapport ska fungera som underlag både för församlingens fortsatta skötsel av begravningsplatsen/kyrkogården och som beslutsunderlag åt länsstyrelsen när man hanterar tillståndsärenden som rör begravningsplatserna/kyrkogårdarna.

Kyrkogårdar och begravningsplatser är miljöer som ständigt genomgår mer eller mindre omfattande förändringar. Det råder en problematik angående hur man ska handskas med äldre gravvårdar när gravrätten återgår till upplåtaren. Många äldre områden har förändrats under modern tid för att underlätta den praktiska skötseln. Utveckling bör ske på ett sätt som tar hänsyn till den befintliga miljön och de värden och kvaliteter den besitter. Föreliggande arbete är ett kunskapsmaterial och avsikten är att det ska kunna ligga som grund för framtida underhållsarbeten och förändringar. Dokumentationen är genomförd under mars och april 2002 av Anna-Karin Skiöld och Mia Jungskär, båda bebyggelseantikvarier vid länsstyrelsen i Blekinge.

Dokumentationen omfattar en historik som tagits fram med hjälp av arkiv- och litteraturstudier. En okulär besiktning ligger till grund för beskrivningen av miljöns nutida utseende med en bedömning av kulturhistoriskt, konstnärligt och personhistoriskt värde. För att tydliggöra kyrkogårdens/begravningsplatsens karaktär har dels en inventering gjorts av de olika gravkvarteren, dels en inventering av enskilda gravvårdar. Gravvårdsinventeringen är selektiv, där unika, tidstypiska eller på annat sätt representativa vårdar valts ut bland de övriga. Det bör påpekas att även de gravvårdar som inte enskilt blivit inventerade besitter ett kulturhistoriskt värde. Gravvårdsinventeringen har genomförts utifrån en för ändamålet framtagen inventeringsblankett. Fotografering har varit en viktig del av dokumentationen. En kombination av översiktsbilder och detaljbilder har kompletterat det skriftliga materialet. Fotograferingen har utförts av författaren, samt att bildmaterial från arkiv har använts. Dokumentationen är inriktad på kyrkogården som anläggning och innehåller därför en sparsam information om kyrkan samt de övriga byggnaderna.

Med utgångspunkt från det insamlade materialet har kyrkogårdens/begravningsplatsens kulturhistoriska värde tydliggjorts och råd tagits fram för den framtida skötseln.

Anna-Karin Skiöld

Mia Jungskär

Karlskrona 2002-06-10

2. ALLMÄNT OM KYRKOÅRDAR OCH BEGRAVNINGSPLATSER

HISTORIK

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så sätt att den ligger i direkt anslutning av en kyrkobyggnad. Många begravningsplatser ansluter endast till ett begravningskapell. Den text som nedan sammanfattar kyrkogårdarnas historia rör i stor utsträckning även begravningsplatser vad gäller gravskick och utformning.

I förhistorisk tid var det vanligt med både jordbegravningar och brandgravar, men när kristendomen infördes förbjöd man brännandet av kroppar. De döda begravdes vanligen i närheten av sina gårdar innan skicket med kyrkogårdar blev utbrett. Under medeltiden hade oftast varje kyrka en egen kyrkogård, om än liten och obetydlig. Först begrov man varje byalag för sig, men det övergick till att man delade in kyrkogården för olika hemman. Kyrkogården hade vanligen en omgärdning som kunde bestå av träbalkar som täcktes av ett spåntak. Omgärdningen kallades bogårdsmur, men har på senare tid fått namnet kyrkogårdsmur. År 1764 kom ett kungligt påbud att kallmurade gråstensmurar skulle omgärda kyrkogårdarna, och i början av 1800-talet tillät man att de murades i kalkbruk om de täcktes med tegel eller skiffer. Den medeltida kyrkogården bestod troligen av gräs eller ängsmark där de besuttnas gravvårdar stod uppställda i form av sarkofager, hällar, tumbor och stenkors.

Marin Luther föreslog redan på 1500-talet att man skulle flytta kyrkogårdarna utanför städerna och göra dem till rum för andakt och begrundan, men detta kom inte att förverkligas förrän på 1800-talet. Då infördes förbud mot att uppföra stadskyrkogårdar eftersom det ansågs ohygieniskt och sattes i samband med vattenföroreningar. På 1500- och 1600-talen hände det att kyrkogårdsmurar revs och området fick växa igen eller användas som betesmark. Först under 1700-talet började man att visa större intresse för kyrkogårdarna och lägga mer energi på att planlägga dessa.

Innan 1800-talet var det vanligast att folk som inte var av högre stånd begrovs i anonyma allmänningar kring kyrkan, medan de rika kunde få begravas inne i kyrkan eller strax utanför. Det var också bara de rika som hade egentliga gravstenar. På allmänningarna kunde graven märkas ut genom en liten kulle eller ett träkors. Det var vanligt att man begravde i skift. Det innebar att man lade de döda i allmänningarna bredvid varandra allt eftersom. När platsen var full kunde man återigen begrava folk där man hade börjat. Fram till slutet av 1700-talet placerade man de ben man grävde upp när man återanvände marken i benhus. Sedan kom skicket att låta benen vila i ”evig tid”, vilket har lett till att vi idag begraver på olika djup för att ändå kunna använda marken mest effektivt. Det innebar att det inte fanns något större behov för utvidgning av kyrkogården förrän framåt 1800-talet. Då ökade också efterfrågan efter enskilda gravplatser samtidigt som befolkningsantalet steg.

Under 1700-talet och framförallt 1800-talet började man uppföra mer strikta och välplanerade kyrkogårdar. Strax innanför kyrkogårdens gräns, som ofta bestod av en mur, kunde det vara tätt planterat med träd, vanligen lindar. Detta kallas ”trädkrans” och ses som en kvarleva från 16-1700-talens franska trädgårdsstil. De olika gravkvarteren på större kyrkogårdar avskildes vanligtvis med häckar till lagom stora ytor.

År 1815 lagfästes en förordning med anvisningar för nya begravningsplatser. De skulle anläggas utanför städer och byar och vara uppbyggda med kvarter, symmetriska gångar och trädplanteringar. Enligt samma förordning upphörde officiellt rätten för den som ville begravas inom kyrkobyggnadens murar. Detta ledde till att fler gravvårdar restes utanför kyrkan. Det ansågs finare att begravas så nära kyrkan som möjligt, och den södra sidan var av högre status än den norra. Under den senare hälften av 1800-talet blev det allt vanligare för ”vanligt folk” att skaffa sig en egen gravplats med gravvård. Samtidigt blev de rikas gravvårdar allt mer pompösa för att hävda sig i mängden.

Från mitten av 1800-talet började man att anlägga kyrkogårdar influerade av de engelska parkerna. Man skapade miljöer som såg naturliga ut och som inte alls hade den tidigare strikta symmetrin. En bit in på 1900-talet växte intresset för naturliga begravningsplatser och skogskyrkogårdar anlades som i större utsträckning tog tillvara på befintliga växtförhållanden och topografi. I och med att man började använda maskiner anpassades kyrkogårdarna till deras mått och krav. Gräs kom allt mer att dominera nyanläggningar och många grusgravar såddes in samtidigt som staket och häckar togs bort för att underlätta skötseln.

Kremering har varit vanligt i förhistorisk tid, men förbjöds i och med kristendomens införande och blev inte vanligt igen förrän en bit in på 1900-talet. Idag är antalet kremeringar i förhållande till jordbegravningar i Sverige ca 80/20. Denna siffra kan dock variera stort i landet och i mindre landsortsförsamlingar kan förhållandena vara de omvända. Bruket att begrava i minneslund blev gällande först 1958. Det har fått stor genomslagskraft under det sena 1990-talet, även om minneslundan fortfarande inte är populär på stora delar av landbygden. Det är ett billigt och praktiskt sätt att ha en vacker minnesplats där de anhöriga själva inte behöver stå för underhållet. En tanke med minneslundar är anonymiteten, att man ska känna en samhörighet i kollektivet och att de sörjande kan dela sin sorg med andra i samma belägenhet. Väljer man att begravas i en minneslund så väljer man bort att resa ett personligt monument, alla blir lika inför döden, fattig såväl som rik.

Idag finns det dock ett motstånd till det helt opersonliga i ett kollektivt gravskick. På flera håll experimenterar man idag med att göra lundar där platsen för den enskildes aska märks ut med en liten plakett, även om det därtill finns en gemensam gravvård. Detta motsäger egentligen mycket av grundtanken med minneslundar. Anledningen bakom är att det har funnits önskemål från de sörjandes sida att ha en plats, en specifik punkt där de vet att den begravne ligger.

VEGETATION

Vegetationen som idag återfinns på våra kyrkogårdar i form av träd, häckar och buskar är, i förhållande till kyrkogårdens ofta höga ålder, väldigt ung. Fram till 1800-talet fanns det ont om planerad vegetation på begravningsplatserna. Utvecklingen som har skett under de senaste tvåhundra åren har satt sin prägel på kyrkogårdarna och gjort dem till de gröna rum som vi känner dem idag. Följande faktorer som har påverkat kyrkogårdens vegetation nämns i boken *Kyrkogårdens gröna kulturarv*:

- Hälso- och hygienaspekter – sundhet
- Park- och trädgårdsideal – arkitektur
- Kyrkans liv och lära – teologi
- Myndighetsförordningar – funktionalitet
- Lokala traditioner – ekonomi

Innan den strukturerade vegetationen infördes på begravningsplatserna fanns där ofta högt och vildvuxet gräs samt betande kreatur. Under medeltiden var det inte ovanligt att kyrkogården, vid sidan om sin funktion som begravningsplats, även kunde vara en plats för kontakter t.ex. handel. Klosterväsendet under medeltiden hade stort inflytande på framväxten av våra trädgårdar och därigenom har influenserna kommit att överföras även på kyrkogårdar och begravningsplatser. När kyrkogårdarna växte i skala blev det mer eller mindre nödvändigt att införa ett gångsystem. Träd planterades till en början främst av hygieniska skäl, då man ansåg att de hade en renande inverkan. De blev sedan en del i ett, för kyrkogården, nytt formspråk. Hängande arter planterades och kom att kallas sorgträd. Efter 1850 blev det allt mer vanligt att även landsbygdskyrkogårdarna fick en mer vårdad och prydlig karaktär.

GRAVVÅRDAR- EN ÖVERSIKTLIG UTVECKLING

Traditionen att resa gravvårdar har en lång historia. Det har förekommit allt från likträn och dödsbrädor till gravkor, hällar och stenkistor. Träkors har varit vanliga under en lång period, framförallt när det gällde begravingar på allmänningarna, men någon stilutveckling är svår att följa då de sällan finns bevarade.

Även järn har varit vanligt material till gravvårdar. I Sverige finns bevarade vårdar av smidesjärn från sent 1600-tal. De rätt få bevarade smideskorsen i Blekinge är enkla och försedda med stora namnplåtar av järn. Under 1800-talet kom gravvårdar av gjutjärn som en industriprodukt. Framförallt rör det sig om kors och staket, men det finns även exempel på gjutjärnhällar. Kring sekelskiftet 1900 var murgrönegravar vanliga, det är kullar försedda med murgröna som märker ut gravplatsen.

Ytmaterialet på gravplatserna kan skilja sig markant åt. Idag är det vanligast med gräsbetäckta gravar när man anlägger nya gravplatser, medan grus var ett vanligt ytmaterial under det sena 1800-talet. Mönsterkrattning av gruset är en tradition som till viss mån har levt kvar till våra dagar. Valet av ytmaterial har även påverkats av lokala förhållanden och under senare tid av önskan om en mer rationell skötsel.

Gravvårdarnas utseende följer ofta lokala traditioner. Innan gravkatalogernas uppkomst (se nedan) präglades gravvårdarnas utseende av vilka hantverkare som fanns i trakten, men även senare kan man se lokala särdrag. Orsaken är att många söker inspiration på kyrkogården när de ska välja gravvård.

Gravstenar

Kortfattat kommer här att tas upp gravstenarnas utveckling. Även om det fortfarande förekommer flera andra sorters gravvårdar, är gravstenen idag den vanligast förekommande.

Fram till mitten av 1800-talet högs gravstenarna för hand och representerade ett hantverk. I och med den ökande efterfrågan växte det under slutet av århundradet fram en stenindustri som maskinellt kunde producera ett allt större antal gravvårdar. Så småningom började man även ge ut kataloger, ur vilka man kunde välja en vård som passade och låta hugga in en personlig inskription. Dessa bestod nästan uteslutande av polerad svart granit. Praktfulla gravar kunde omgärdas av stensocklar eller järnstaket, ofta markerade de då en hel familjegrav. Gravplatsen kunde också omgärdas av låga häckar av till exempel buxbom eller liguster.

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR UNDER 1800-1900-TALEN

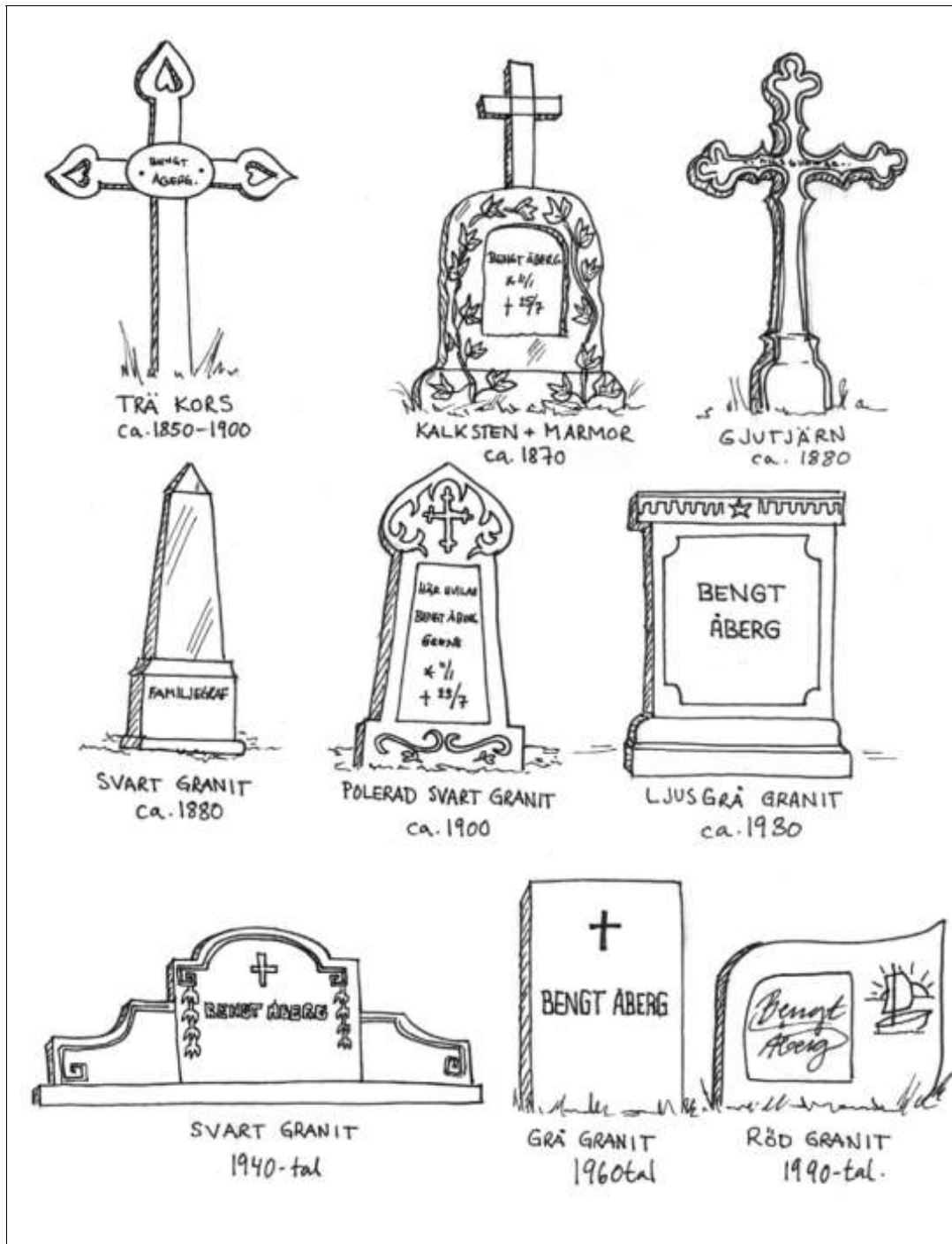

Bild 1: Skisser över gravstenarnas utveckling 1800-1900-tal

Gravstenarna har följt med de allmänna stilriktningarna i såväl formspråket som i dekoren. Man kan se inslag av jugend under det tidiga 1900-talet, som sedan övergår till klassicism och funktionalism. Efter andra världskriget kom en bestämmelse från kyrkogårdsnämnder runt om i landet att införa maxhöjd på gravstenarna. Detta resulterade i att de svällde ut på bredden istället för att markera sin status i höjden. Följaktligen blev låga, breda gravvårdar kännetecknande för perioden.

Under 1960-talet blev stenarna allt mer enkla och strikta, oftast rektangulära, helt släta och med en enkel inskription. Dekor begränsas till ett kors eller kanske en list. Idag så väljer man istället friare former, många föredrar natursten. Bland granitstenar har den röda blivit allt vanligare. Det är framförallt ekonomin som styr valet av gravvård. Kvadratmeterpriset på stenen är högt, vilket i sin tur leder till att man sällan väljer riktigt stora stenar. Begravningsfirmorna har oftast ett billigt standardsortiment som masstillverkas. Det innebär att man har litet utrymme för egna förändringar. Vill man påverka själv får man räkna med att kostnaderna blir mycket högre.

Dekor

Det är vanligt med dekor på gravvårdar, antingen huggen eller gjuten. Även träkorsen kunde vara målade och försedda med symboler. När gravkatalogerna infördes kom en uppsjö av slingor och blomsterrankor vilka kritiserades under början av 1900-talet för att vara smaklösa och schablonartade.

Förr var det vanligare med kristna symboler eller bibelcitater. Idag har sekulariseringen lett till att många väljer andra symboler som de förknippar med den avlidne, det kan vara allt från tallar, båtar och soluppgångar till nallebjörnar och hjärtan. Ofta kan de ha en grund i kristen ikonografi, men står oftare för den avlidnes personlighet. En båt kan till exempel vara tecken på den eviga resan, men samtidigt kan det stå för att den avlidne tyckte om havet.

Fram till i mitten av 1900-talet var det vanligt att skriva titlar på gravvårdarna. Detta gör att de utgör en viktig källa till traktens socialhistoriska utveckling. Det har även funnits en tradition i att, inte minst på landsbygden, skriva hemort eller gårdsnamn i inskriptionerna. Detta ger gravvårdarna en lokalhistorisk förankring och Ortsnamn och gårdsnamn som ofta lever via muntlig tradition blir på detta sätt dokumenterade och bevarade som historiska dokument.

Kanske ligger de massproducerade gravstenarna till grund för att man istället väljer att sätta en identitet på stenen med hjälp av symboler.

LAGSTIFTNING

Genom lagstiftning finns det möjlighet att styra en kyrkogårds utveckling och förändringar. Med olika lagar regleras allt från gravplatsens utformning till förfarandet av begravningsplatsens vegetation. Församlingen har ett stort ansvar för sin kyrkogård. Den kommunala byggnadsnämnden utför viss prövning och länsstyrelsen kontrollerar så att de kulturhistoriska intressena tillvaratas och gör tillståndsprövningar när det rör väsentliga förändringar.

Lagen om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950)

Lagen om kulturminnen m.m. benämnes även Kulturminneslagen (KML). I den står att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö och ansvaret för detta delas av alla. Alla kyrkor och kyrkogårdar byggda eller anlagda fram till 1939 och ett begränsat urval kyrkor byggda efter 1939 skyddas av KML. Enligt KML, 4 kap., skyddas de kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser.

Lagen om kulturminnen m.m.

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

BEGRAVNINGSPLATSER

11 § I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144).

Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

14 § Om riksantikvarieämbetet beslutar det, skall bestämmelserna i 13 § tillämpas också i fråga om en begravningsplats som tillkommit efter utgången av år 1939, om begravningsplatsen ligger invid en kyrkobyggnad som uppförts dessförinnan eller är märklig genom sitt kulturhistoriska värde.

15 § Om det på en begravningsplats eller i en byggnad på en begravningsplats som ägs och förvaltas av en borgerlig kommun finns föremål av kulturhistoriskt värde, tillämpas bestämmelserna i 6, 7, 9 och 10 § också på sådana föremål. Kommunen skall därvid ansvara för förteckningen samt förvaringen och vården av föremålen. I stället för vad som sägs i 7 § skall i förteckningen anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än kommunen.

Det är länsstyrelsens uppgift att pröva ärenden om begravningsplatsen ska genomgå en väsentlig förändring. Enligt boken *Kyrkogårdens gröna kulturarv* kan väsentliga förändringar innebära:

- borttagande eller genomgripande ändring av hägnad,
- ändring av material eller färgsättning på anordning inom begravningsplatsen,
- ändring av inredning och konstnärlig utsmyckning i ceremonirum samt konstnärlig utsmyckning utomhus med undantag för sådana betydelselösa ändringar som endast avser att tillgodose vissa praktiska behov,
- ändring av vegetationens arkitektoniska och rumsskapande karaktär,
- större ändringar av gravkvarter och vägsystem inom gravplatsen,
- åtgärder som i sig själva inte är väsentliga men som har betydelse för anläggningens helhetsverkan om de upprepas såsom borttagande av gravramar, staket och dylikt kring gravplatser,
- ändrad vägbelysning, anläggande eller ändring av elektrisk belysning.

Vad gäller gravvårdar och gravhällar inne i kyrkan gäller 4 kapitlet 6 § som lyder: *Inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad, kyrkotomt eller begravningsplats, skall förvaras och vårdas väl.*

Begravningslagen (SFS 1990:1144)

Begravningslagen innefattar bestämmelser som kan vara av stor vikt för en kyrkogårds utformning. Enligt begravningslagen (kap. 7 §26) har gravrättsinnehavaren rätt att bestämma gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detta gäller även gravplatsens utsmyckning och ordnande. Bestämmanderätten kan begränsas av upplåtaren för att uppnå en god gravkultur. Det är sedan gravrättsinnehavaren som har ansvaret för att gravplatsen hålls i ordnat och värdigt skick. En gravrätt får upplåtas för 15-50 år och kan sedan förlängas. I 7:e kapitlet om gravrätt står i 37:e paragrafen: *Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats.* Detta innebär ett stort ansvar för församlingen vad gäller förfarandet av äldre gravanordningar.

Förordning om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. (SFS 1998:1252)

Kyrkogårdens vegetation kan skyddas genom miljöbalkens 7:e kapitel som förtydligas i Förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. (§5 och bilaga 1). Alléer skyddas där genom biotopskyddet, och med allé menas *”Lövträd planterade i en enkel eller dubbel rad som består av minst fem träd längs en väg eller i ett i övrigt öppet landskap. Träden skall till övervägande del utgöras av vuxna träd”*. De vanligt förekommande trädkransarna som omgärdar en kyrkogård får härigenom ett lagligt skydd. Utbyte av träd kan förekomma om alléns karaktär bevaras. I denna förordning klargörs även att det är länsstyrelsernas ansvar att se till att biotopskyddet efterlevs.

Plan- och bygglagen (SFS 1987:10)

Kyrkogårdsförvaltningen måste söka bygglov hos den kommunala byggnadsnämnden enligt Plan- och bygglagen (PBL) för de ärenden som faller utanför den statliga tillsynen genom KML. Enligt kapitel 8 i PBL krävs bygglov för att uppföra byggnader inom begravningsplatser eller göra tillbyggnader. Det krävs också bygglov för att anordna en ny begravningsplats eller i väsentlig grad ändra den befintliga.

3. RAMDALA

RAMDALA FÖRSAMLING

Ramdala ligger 1,5 mil öster om Karlskrona i Blekinge. Topografiskt ligger byn lågt och omges av Ramdala slätten. Ramdala församling består av ca. 2200 medlemmar och utgör tillsammans med församlingarna Jämjö, Kristianopel, Torhamn och Sturkö sedan 2002 en kyrklig samfällighet som går under namnet Jämjö. Församlingen sträcker sig i en långsmal remsa från den småländska gränsen i norr till skärgården med öarna Senoren och Västra Svänö i söder.

Ramdala är framför allt en jordbruksbygd och slätten utgörs idag av vidsträckta åkermarker. Fisket har varit en viktig binäring men har på vissa håll i söder och ute på öarna varit huvudnäringen. En betydande stenbrottsverksamhet har funnits på öarna Tjurkö och Sturkö, strax söder om Ramdala.

Bild 2: Församlingens geografiska område.

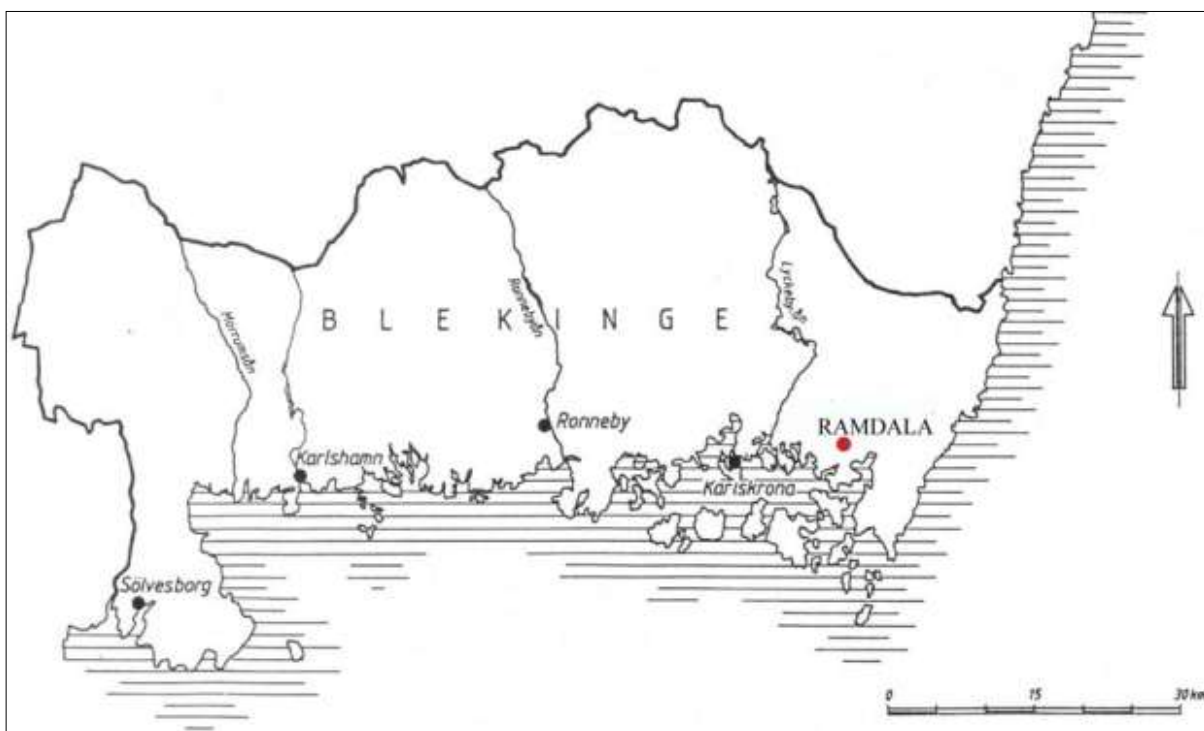

Bild 3: Karta över Blekinge.

Bild 4: Kyrkan från öster.

KYRKAN OCH KYRKOGRÅRDENS BYGGNADER

Ramdalas kyrka började troligen byggas under 1100-talets slut, men hade en tidigare föregångare. På 1800-talet fann en vaktmästare grundstenarna till ett västtorn. Kyrkan har varit en så kallad tvåtornskyrka, men idag finns bara östtornet kvar. Det har förmodligen varit en fortifikationskyrka med släktskap med de öländska försvarskyrkorna. Kyrkan består av ett rektangulärt långhus med smalare kor. Korets väggar är högre än långhusets. En absid utgör bottenvåningen till tornet, vilket inte syns exteriört. Långhuset har troligen varit högre och försedd med en försvarsvåning likt de öländska kyrkorna. Kyrkan är till största del uppbyggd av gråsten och delvis av tegel och öländsk kalksten. Murarna är spritputsade och har slätputs kring

Bild 5: Ramdalas kyrka med tornet i öst. Foto taget från syd.

hörn och under taklist. Hela kyrkan täcks av ett sadeltak och tornet kröns av en låg, svängd huv. Sadeltaket var tidigare täckt av tegel men har nu galvaniserad plåt. Fönstren är rundbågiga. Under senare tid har nya fönster tagits upp och de befintliga har utvidgats. Huvudentrén ligger i väst och togs troligen upp under 1800-talet. I sydväst byggdes ett vapenhus som omnämns första gången 1624. År 1873 raserades vapenhuset. Golvet i långhuset är av öländsk kalksten och i kor och absid av trä. När man under 1800-talet höjde korgolvet murade man också igen de gravar som fanns i kyrkan eftersom man upptäckte att de inte var välvda. Långhusets innertak är ett putsat trätak i segmentvalv, koret har ett kryssvalv av öländsk kalksten och absiden en ett hjälmvalv slaget av gråsten.

Till inventarierna hör bland annat en predikstol av förgyllt trä från 1637. Baldakinen över är liksom korgen sexkantig. Omkring år 1800 flyttades predikstolen från den södra till den norra väggen. Kyrkans bänkar är troligen från 1600-talets slut. Dopfunten från 1600-talet är av trä.

Bild 6: Predikstolen från 1637.

Bårhuset och en ekonomibyggnad ligger i den nordvästra delen av kyrkogården. Bårhuset uppfördes under tidigt 1930-tal. Ekonomibyggnaden byggdes 1974 av byggmästare David Danielsson. Den rymmer personalutrymmen och förråd. Exteriört har byggnaden vitmålad träpanel och tegeltak. Det har även funnits en ekonomibyggnad i det sydvästra hörnet av den gamla kyrkogården, uppförd 1876, 50 år senare var den riven.

Bild 7: Pastorsexpeditionen i den gamla prästgården. Foto från nordost.

Bild 8: Ekonomibygnad och bårhus i kyrkogårdens nordvästra del. Foto taget från sydost.

Bild 9: Ekonomibygnaden. Foto taget från nordväst.

Bild 10: Ramdalaslätten från Hajetorpsvägen. Foto från öster.

OMGIVNING

Kring kyrkogården breder Ramdalaslätten ut sig. Trots att kyrkan ligger högt i landskapet ligger den inte mer än 12 meter över havet. Detta har inneburit problem vad gäller dränering av kyrkogården. I öster angränsar Hajetorpsvägen och på andra sidan vägen ligger en gammal skolbyggnad. Mot norr sluttar kyrkogården ner mot ett bostadshus. Emellan de två finns en mindre grön slänt, som ägs av kyrkan och var tänkt att användas för utvidgningen 1946, vilken aldrig kom till stånd.

Bild 11: Kyrkogården och omgivande åkermark. Foto taget från väster.

I väster breder idag åkermark ut sig, men under tidigt 1900-tal gick här Kyrkvägen som förgrenade sig till de närliggande byarna. En stentrappa leder från kyrkogården ner till åkern, en höjdskillnad på flera meter. Mot söder angränsar kyrkogården mot den gamla prästgården som flyttades till sin nuvarande plats under 1950-talet, i den ligger idag pastorsexpeditionen.

KYRKOGÅRDEN OCH DESS UTVECKLING

Kyrkogården i Ramdala har genomgått flera olika utvidgningar. Som brukligt är det området närmast kyrkan som är äldst, i synnerhet söder om kyrkan. Det finns inte mycket arkivmaterial angående kyrkogården innan sekelskiftet 1900. Kyrkogårdsmuren flyttades ut mot öster 1864, vilket säkert var följden av en utvidgning av kyrkogården.

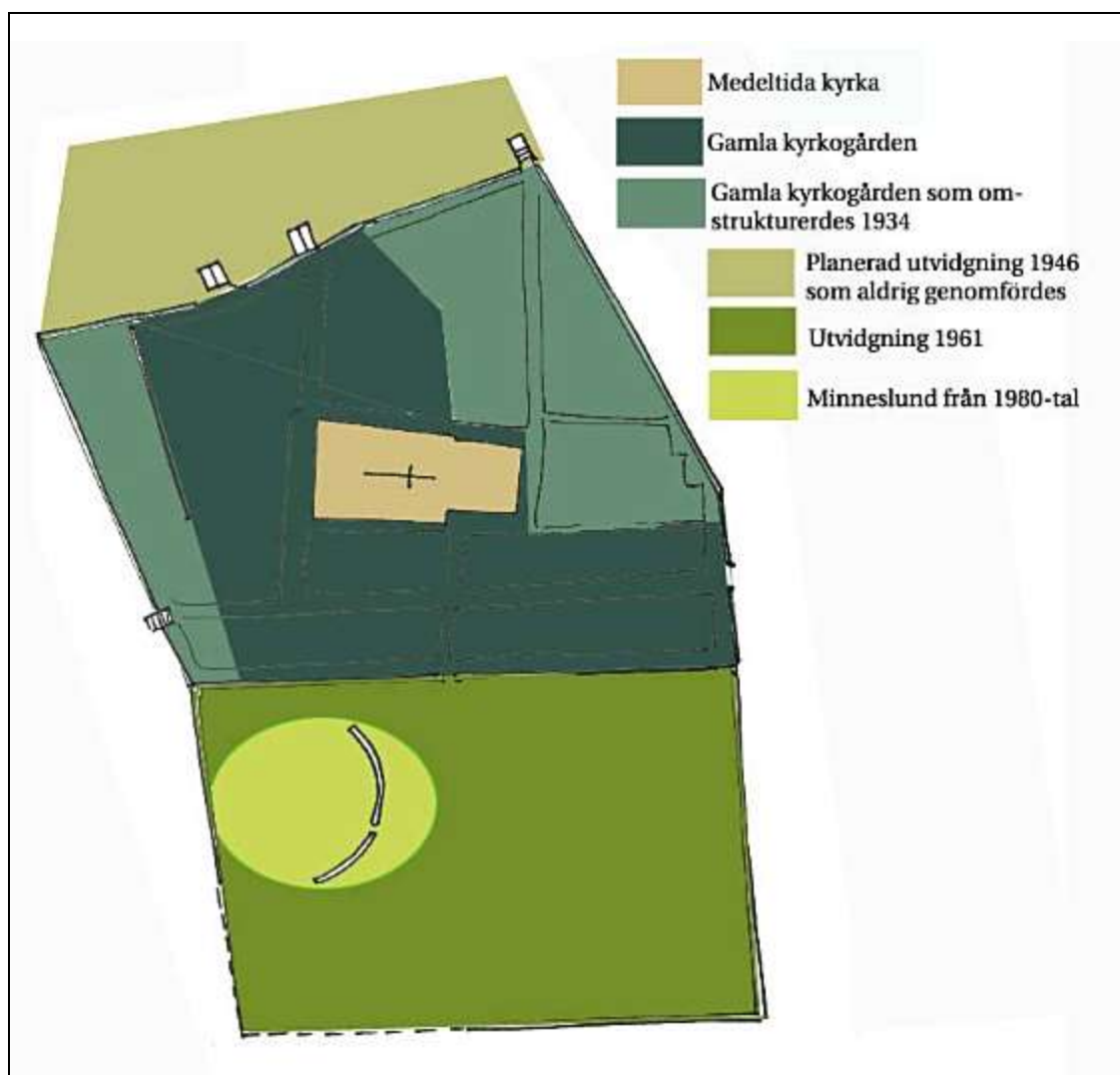

Bild 12: Utvidgningar och planerade utvidgningar av Ramdala kyrkogård

År 1900 ritade man förslag på att utvidga kyrkogården antingen åt väster eller åt söder, på andra sidan prästgården. En utvidgning av kyrkogården åt väster utfördes av kyrkogårdsvaktmästaren Sven Nilsson 1904, dock verkar inte denna ha lika stor omfattning som det ritade förslaget. Året efter beställdes 4500 st. ligusterplantor till kyrkogården. Kyrkogården var vid den här tiden uppbyggd av gräslagda gravkvarter som omgavs av låga ligusterhäckar. I kvarteren låg det utspridda gravar som i sin tur var omgärdade av buxbomshäck. I "Sveriges kyrkor" från 1926 nämns att kyrkogården 1904 och 1912 har utvidgats "ansenligt, i synnerhet mot väster där ett storartat stenskoningsarbete företages". Utvidgningen 1904 finns det gott om arkivmaterial om, medan det inte har framkommit någonting från 1912, om en utvidgning genomfördes och hur i så fall den skulle ha sett ut.

Kyrkogården behöll sin karaktär fram till nästa stora förändring, 1934. Då ritade stadsarkitekt Sigge Allén ett förslag på omgestaltning av kyrkogårdens östra och norra delar. Allén ritade in en terrassering med flera gravrader omgivna av häckar öster om kyrkan. Därtill planerade han ett nytt gravkvarter på den norra delen av kyrkogården. Trappan i kyrkogårdens nordöstra hörn revs och ersattes med en ny. Sigge Allén tog tillvara på den äldre stilen i sitt förslag och de nyare delarna präglas även de av gräskvarter med buxboms- och ligusterhäckar.

12 år senare, 1946, ritar Sigge Allén ytterligare förändringar på kyrkogården. I detta fall rör det sig om en utvidgning åt norr, på ett område mark som kyrkan köpt in. Enligt förslaget skulle marken terrasseras och utformas i samma stil som övriga kyrkogården. Förslaget godkändes av kyrkorådet men kom aldrig att genomföras på grund av att det skulle innebära betydande utfyllnads- och sprängningsarbeten och resultera i ett ringa antal gravplatser.

År 1954 var istället en ny utvidgning av kyrkogården tilltänkt. Österut var landsvägen för nära och en utvidgning åt väster skulle kräva höga kostnader eftersom marken sluttade brant ner mot Ramdalaslätten och hela området skulle behöva fyllas ut. Söder om den befintliga kyrkogården låg prästgården. I samband med uppkommen fråga om omfattande renoveringar (se bilaga 4) av prästgården föreslogs en flyttning av gården cirka femtio meter söderut (se bilaga 3). Byggnaden skulle samtidigt vridas 90 grader. Förslaget till den nya kyrkogårdsutvidgningen kom att omfatta femtio meter av den norra prästgårdstomten. Marken låg cirka en meter lägre än den befintliga kyrkogården. År 1957 godkände Kungliga Byggnadsstyrelsen preliminärt prästgårdsträdgården som område för den nya kyrkogårdsutvidgningen.

I slutet av 1950-talet genomfördes flytten av prästgården och den gamla prästgårdstomten kunde bli den nya delen av kyrkogården. När utvidgningen ritades 1961 behövdes inte ett så stort område som det var aktuellt att ta i anspråk men det ansågs olämpligt att minska ner området eftersom det skulle behövas under kommande decennier. Utvidgningsområdets östra del är ett plant område medan den västra delen sluttar nedåt.

KYRKOGÅRDENS STRUKTUR

Ramdala kyrkogård höjer sig över det omkringliggande jordbrukslandskapet och kyrkan syns på långt håll. På grund av det upphöjda läget så har kyrkogården blivit terrasserad. Gravrätterna är uppdelade i ensamgravar och familjegravar och det finns vissa rader enbart med urngravar. Kvartersindelningen går från kvarter 1 till kvarter 11, samt kvarter U (urnkvarter) och minneslund. Det skapades även ett system med bokstavsbeteckningar på kvarteren, men detta fick aldrig någon större genomslagskraft.

Idag finns det ca. 1200 gravrätter på kyrkogården. Kremationer är vanligare än kistbegravningar och förhållandet är ungefär 70/30. Även minneslundan har blivit ett allt vanligare alternativ.

Kvarter 1, 4 och 5

Kvarter 1, 4 och 5 ligger söder om kyrkan på den gamla delen av kyrkogården. Kvarteren är snarlika i sin utformning med grusytor och ca. en meter höga buxbomshäckar som delar in korta rader med gravar. Gravplatserna i sin tur skiljs åt av låga buxbom eller ligusterhäckar. Flera av gravvårdarna är uppförda under sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal. Många är stora och påkostade gravstenar, men det förekommer även ett par smidda järnkors.

Kvarter 2

Kvarter 2 ligger öster om kyrkan och är ett grustäckt område. De grustäckta gravplatserna omgärdas av låga buxbomshäckar och gravraderna skiljs åt av storvuxna buxbomshäckar. Inom kvarteret finns en stor variation av gravvårdar. Det finns vårdar från 1800-talet fram till idag.

Bild 13: Kvarter 2 , foto taget från kyrktornet i väster.

Bild 14: Kvartersindelningen på Ramdala kyrkogård

Bild 15: Kvarter 9 och 3. Foto från tornet i söder.

Kvarter 3 och 9

Kvarter 3 och 9 ligger norr om kyrkobyggnaden. Det är ett grästäckt område och gravraderna delas in av en meter höga buxbomshäckar och tujahäckar. Det fanns tidigare grusgravar här, men dessa har såtts igen och gravplatsernas omgärdningar togs bort. Detta skedde för att man skulle kunna underhålla området mer rationellt. Kyrkan ligger högt placerad och kvarter 9 och 3 är på grund av nivåskillnaderna terrasserade. Kvarter 3 avgränsas österut av en stödmur. Öster om muren ligger parkeringen och vägen.

Kvarter 6 och 8

Kvarteren ligger väster om kyrkan och täcks delvis av grus och delvis av gräs. Kvarter 6 innefattas av ett antal äldre grusgravar som omgärdas av låga buxbomshäckar, bland annat finns ett gjutet järnkors.

Kvarter 7

Kvarter 7 är det kyrkogårdsområde som ligger längst åt väst. Det är ett grästäckt område. Även detta kvarter är terrasserat och angränsar mot ett flackt åkerlandskap i väst. I väst leder en trappa ut mot de lägre liggande åkrarna. I öster sluttar muren ner mot kyrkogårdens kompost.

Bild 16: Kvarter 7. Foto taget från norr.

Bild 17: Kvarter 10 i förgrunden och kvarter 11 bakom. Foto från tornet i norr.

Kvarter 10 och 11

Kvarter 10 och 11 omfattas av det södra utvidgningsområdet från 1966. Norr om kvarteren finns den gamla kyrkogårdsmuren och trädkransen kvar. Åt öster avgränsas området av en låg fogad stenmur och en rad av tuktade träd. Mellan kyrkogården och prästgårdens tomt i syd finns ett enkelt trästaket samt några buskar. Dessa tre nya kvarter bildar ett grästäckt område med kalkstensgångar och ligger lägre än den övriga kyrkogården. Gravraderna skiljs åt av cirka en meter höga buxbomshäckar. En gravrad längs den östra muren oanvänd precis som stora delar av kvarter 11.

Bild 18: Kvarter 10. Foto från nordväst.

Bild 19: Kvarter 10 med prästgården i bakgrunden. Foto taget från norr.

Kvarter U

Kvarter U utgörs av urngravar och är beläget mellan minneslundens och den nord-sydliga kalkstengång som delar av den nya kyrkogårdsdelen. Urngravarnas placering följer minneslundens rundade form. Kvarteret kom till i slutet av 1980-talet. Urnlunden ligger på den plats där den gamla prästgårdsgrunden tidigare var belägen (se bilaga 3)

Bild 20: Kvarter U, den urnlund som ligger öster om minneslundens. Foto taget från öst.

Bild 21: Minneslunden med akasiaträdet. Foto taget från norr.

MINNESLUNDEN

Minneslunden ligger i kyrkogårdens sydvästra del. Den stod färdig 1988. Utmärkande är det höga akasiaträd som pryder minneslunden. Trädet är en kvarleva från prästgården som låg i dess närhet innan den flyttades. Vid trädet finns en plats för meditation med träbänkar på stenfundament.

Minneslunden är enkelt utformad. Den avskärmas från den övriga kyrkogården av en hög avenbokhäck. Ytan för nedgrävning av aska är gräsbeklädd och omgärdas av buskvegetation åt norr, öster och väster. Ursprungligen skulle buskagen röjas för att ge en öppen vy över Ramdala-slätten, men de fick vara kvar för att göra platsen mer skyddad mot vinden. Mot söder finns det en stensättning som markerar gränsen mot meditationsplatsen. I stensättningen, som består av runda naturstenar, kan man kila fast blomvaser. Minneslunden har med åren fått allt större genomslagskraft som alternativ till egen gravplats.

Bild 22: Trappa i väst som leder ner till de lägre liggande åkrarna. Foto taget från öst.

OMGÄRDNING OCH ENTRÉER

Kyrkogården omgärdas till största del av en bogårdsmur. Att kyrkogården har omgivits av en mur finns dokumenterat sedan tidigt 1600-tal, men troligen har så varit fallet ännu längre tillbaka. Muren har haft flera olika avtäckningar, bland annat brädtak. Den östra muren har haft samma sträckning sedan 1864, då den flyttades ut till landsvägen. Den fungerar som en stödmur mellan vägen och parkeringen och den högre liggande kyrkogården. Under det tidiga 1900-talet löpte även en hagtornshäck längs östmuren, men denna togs bort i och med Sigge Alléns omstrukturering 1936. Samma år uppfördes den trappa som i det nordöstra hörnet förbinder kvarter 3 och 9 med parkeringsplatsen. Den nuvarande trappan ersatte en tidigare trappa på samma plats. År 1937 rev man de östra, norra och södra murarna och byggde upp nya.

Huvudentrén finns i öster och består av uppmurade grindstolpar och en dubbel järngrind. Grindarna ligger lägre än kyrkogården och förbinds med en vinklad trappa. Trappan tillkom 1937 i samband med omstruktureringen av kyrkogården. Samtidigt genomfördes ändringsarbeten av grindstolparna som i sin tur är uppförda under 1800-talet.

Bild 23: Grindarna i öst. Foto taget från syd.

Bild 24: Den östra kyrkogårdsmuren. (Kvarter 3 ovan) Foto från öster.

VEGETATION

Vegetationen på Ramdala kyrkogård utgörs främst av gräsmattor, klippta häckar och ett brett urval av olika träd. Som på så många andra kyrkogårdar finns här sk. sorgeträd så som hängaskar och hängalmar. Man hittar även oxel, lind, lönn och hängbjörk.

Häckarna består främst av buxbomshäckar; storvuxen buxbom för att dela in raderna och vanlig, låg för att rama in gravplatserna. På den gamla kyrkogården är buxbomen på flera håll uppblandad av ligusterhäckar. Detta kan ses som en kvarleva från tidigt 1900-talet då liguster ramade in alla gravkvarteren. Norr om kyrkan kan man även hitta tujahäck, om än i begränsad utsträckning. Tujan är överlag vanlig från mitten av 1900-talet på kyrkogårdar, vilket stämmer bra med dateringen på de gravrader som ligger i anslutning till tujahäcken.

Det finns i dag en önskan från kyrkorådet och kyrkogårdsvaktmästarna att genomföra förändringar i kyrkogårdens vegetation. Önskemålen är att få en mer lättkött kyrkogård och att göra något åt de risiga buxbomshäckarna på den nya kyrkogården. Förslag har kommit på att så igen ett antal grusgravar belägna öster och väster om kyrkan, samt ta bort de befintliga omgärdningarna av låga buxbomshäckar. Man har även förslagit att ta bort alla häckar norr om kyrkan och på den nya kyrkogården. Ett förslag till omgestaltning ska utarbetas av en trädgårdsingenjör.

Bild 25: Kyrkogårdens vegetation med häckar, gräs och olika trädslag. Foto från tornet i norr.

4. GRAVVÅRDAR

Kyrkogården i Ramdala finns representerad i Gravstensinventeringen som genomförs av Sveriges Släktforskarförbund. Projektet har pågått över 20 år och bygger till stor del på lokalt engagemang och ALU-projekt. I Ramdala har 170 st. gravvårdar dokumenterats med inskription och fotografi. Materialet finns hos Folkrörelsearkivet i Blekinge, Bräkne-Hoby.

Gravvårdarna ute på Ramdala kyrkogård är framförallt 1900-talsprodukter, men det finns även ett mindre urval från 1800-talet. De äldsta gravstenarna som finns kvar är daterade till 1840-tal. En av dessa finns bland de kasserade stenarna vid sidan av bårhuset.

Det har även funnits gravar inne i kyrkan. På södra väggen i koret hänger kistplåtar från 1800-talets början. De påträffades troligen när man senare under 1800-talet höjde korgolvet och täckte igen gravarna.

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR

Nedan följer ett urval av gravvårdar som finns på kyrkogården för att ge en bild av olika gravvårdstyper som finns representerade. De stenar som har valts ut är tidstypiska, unika eller kulturhistoriskt intressanta. Inventeringen, som har gjorts med hjälp av blanketter, är till för att man ska kunna skapa en bild över kyrkogårdens särart. Omistliga gravvårdar av högt kulturhistoriskt värde behandlas under kapitel 5.

Gravvård Ramdala

Läge Söder om kyrkan	Gravplatsnummer Kv. 1 pl. 155	Årtal 1997 (återanvänd)
Gravvårdens typ Smitt järnkors	Gravvårdens höjd 167 cm	Gravvårdens material Järn/granit
Plantering/växtmaterial Påskliljor	Omgärdning Liguster/buxbomshäck	Ytmaterial Grus
Inskription Ingrid Ramvall * 7/11 1942 † 3/1 1997		Inskriptionstyp Emaljerad
		Titel —
Skador/åtgärder Färgen flagar, rost		
Beskrivning Smitt järnkors på granitsockel med emaljerad skylt. Gravvården har återanvänts inom släkten och finns avbildad i Sveriges kyrkor (1926).		
Kulturhistoriskt värde Gravvården har ett högt kulturhistoriskt värde genom som utformning och höga ålder. Därtill visar den på hur gravvårdar kan återanvändas av kommande generationer.		
Foto Från väster		
Datum 2002-04-24		
Fotograf Mia Jungskär		

Gravvård Ramdala

Läge Norr om kyrkan	Gravplatsnummer Kv. 9 pl. 934	Årtal 1889
Gravvårdens typ Stående sten	Gravvårdens höjd 155 cm	Gravvårdens material Granit
Plantering/växtmaterial —	Omgärdning —	Ytmaterial Gräs
Inskription Kyrkovaktaren N. P. Nilsson * 18 3/9 26 † 18 (?) 89		Inskriptionstyp Huggen
		Titel Kyrkovaktare
Skador/åtgärder Stenen spjälkar, det går på vissa ställen att bryta loss bitar med fingrarna		
Beskrivning Smal, högrest sten med en inglasad Jesuskulptur. En av två gravvårdar på kyrkogården av snarlik utformning. På gravplatsen finns även en liggande vård med inskriptionen: ”Sven Nilsson 1864-1954 Hustrun Charlotta 1862-1941”		
Kulturhistoriskt värde Gravvården har en ovanlig och estetisk utformning. Gravplatsen minner om två av Ramdalas kyrkovaktmästare vilket ger den lokalhistoriska värden.		
Foto Från öster		
Datum 2002-04-24		
Fotograf Mia Jungskär		

Gravvård Ramdala

Läge Väster om kyrkan	Gravplatsnummer Kv. 6 pl. 626	Årtal 1892
Gravvårdens typ Obelisk	Gravvårdens höjd 250 cm	Gravvårdens material Granit
Plantering/växtmaterial Tulpaner	Omgärdning Buxbom	Ytmaterial Grus
Inskription (östra sidan) Hemmansägaren Petter Åkesson från Torstäfva *4/6 1822 †21/11 1892 Hustrun Karolina Åkesson *8/6 1837 †27/2 1902 (södra sidan) Ernst Petersson *1887 †1970 Hustrun Vera *1899 †1991		Inskriptionstyp Huggen
		Titel Hemmansägare
Skador/åtgärder —		
Beskrivning En kraftig obelisk med inskriptioner på två sidor av stenen. På gravplatsen finns även en liten liggande gravsten med inskriptionen: ”Helena 19 8/7-14/11 53”		
Kulturhistoriskt värde Gravvården är av hög ålder och utmärker sig med sin storlek och utformning.		
Foto Från nordost (t.v.) och från sydost (t.h.)		
Datum 2002-04-24		
Fotograf Mia Jungskär		

Gravvård Ramdala

Läge Norr om kyrkan	Gravplatsnummer Kv. 9 pl. 936	Årtal —
Gravvårdens typ Stående sten	Gravvårdens höjd 137 cm	Gravvårdens material Granit
Plantering/växtmaterial —	Omgärdning —	Ytmaterial —
Inskription Holmbergiska griften		Inskriptionstyp Huggen
		Titel —
Skador/åtgärder Lav och smärre vittringsskador. Soptunnan som står strax bakom bör flyttas så att stenen kommer till sin rätt.		
Beskrivning Enkel utformad gravvård troligen av hög ålder.		
Kulturhistoriskt värde Ovanlig utformning och inskription.		
Foto Från öster (t.v.) från sydost (t.h.)	 A photograph of a tall, narrow, rounded-top granite gravestone in a cemetery. The stone is weathered and has some lichen. In the background, there is a white building with an arched window and some trees.	 A photograph of the same gravestone from a different angle, showing its side profile. It is leaning against a grey metal trash bin. The background shows a grassy area and other gravestones.
Datum 2002-04-26		
Fotograf Mia Jungskär		

Gravvård Ramdala

Läge Nordvästra hörnet av kyrkogården	Gravplatsnummer Kv. 8 pl. 862 (troligen)	Årtal 1848
Gravvårdens typ Stående sten	Gravvårdens höjd Ca. 110 cm	Gravvårdens material Kalksten
Plantering/växtmaterial —	Omgärdning —	Ytmaterial Gräs
Inskription Här förvaras det förgängliga af bonden Henrik Jonsson Född i Säby D. --- Aug 1788 Död i Gengletorp (reservation för stavning) D. 10 feb. 1848		Inskriptionstyp Huggen
		Titel bonde
Skador/åtgärder Mossa och lav. Viss vittringskada.		
Beskrivning Enkel gravvård i kalksten. Inskriptionen börjar bli svårläst på grund av stenens vittring.		
Kulturhistoriskt värde En av de äldsta gravvårdarna som finns kvar ute på kyrkogården.		
Foto Från öster		
Datum 2002-04-24		
Fotograf Mia Jungskär		

Gravvård Ramdala

Läge Nya kyrkogården, söder om kyrkan	Gravplatsnummer Kv. 10 pl. 230-231	Årtal 1983
Gravvårdens typ Stående sten	Gravvårdens höjd 70 cm	Gravvårdens material Grå granit
Plantering/växtmaterial 2 st. pyramidklippta granar	Omgärdning Buxbom (kanter)	Ytmaterial Jord/gräs
Inskription Stenmästaren Erik Söder 1908-1988 Rut Söder 1915-1983 Vallby		Inskriptionstyp Huggen
		Titel Stenmästare
Skador/åtgärder —		
Beskrivning Erik Söder var lokal stenarbetare som bland annat hjälpte till att bygga Ramdalas minneslund på 1980-talet.		
Kulturhistoriskt värde I de modernare kvarteren är det svårt att lyfta fram enskilda gravstenar. Stenen får representera de relativt jämnstora stenarna i kvarteret, från 1900-talets andra hälft.		
Foto Från öster		
Datum 2002-04-26		
Fotograf Mia Jungskär		

Gravvård Ramdala

Läge Sydöstra delen av den nya kyrkogården	Gravplatsnummer Kv. 11 pl. 35-36	Årtal 1995
Gravvårdens typ Kors av metalltråd + en liggande sten	Gravvårdens höjd 80 cm	Gravvårdens material Stål
Plantering/växtmaterial 2 st. låga, rundklippta cypresser	Omgärdning Buxbom (kanter)	Ytmaterial Jord/gräs
Inskription Isak 13.4.1995-9.1.1997 (på den liggande sten)		Inskriptionstyp Huggen
		Titel —
Skador/åtgärder —		
Beskrivning Dubbelt kors i behandlad, blåmålad metalltråd som har formen av en fågel högst upp. En liten gravsten ligger framför korset och har en vit duva som dekoration.		
Kulturhistoriskt värde Gravvården utmärker sig bland de moderna gravvårdarna som brukar vara lika varandra. Korset är ett exempel på hur järnkorsen kan ta sig uttryck i modernt formspråk.		

Foto
Från väster (t.h.)
från nordväst
(t.v.)

Datum
2002-04-26

Fotograf
Mia Jungskär

TITLAR

Bruket att skriva titlar på gravvårdarna gör att man kan tyda bygdens huvudnäringar genom att läsa på gravstenarna. Ramdala omges av jordbruksmark på Ramdalaslätten. Här är den klart dominerande titeln ”lantbrukare”, som utgör 45 procent av alla titlar på kyrkogården. Titlar som förekommer på Ramdala kyrkogård är:

Lantbrukare (34 st.)	Hemmansägare (11 st.)	Kantor
Snickare (2 st.)	Folkskollärare (3 st.)	Rektor (2 st.)
Nämndeman	Häradsdomare	Riksdagsman (2 st.)
Agronom	Handlande (2 st.)	Förman
Byggmästare	Hederskyrkovärden	Maskinistunderofficeren
Skolkökslärarinnan	Änkefru	Bonde
Båtsman	Styrman	Stenmästare
Åkeriägare	Köpman	Sågmästare
Målaremästare		

Bland de kasserade gravvårdarna vid bårhuset finner man även en ”hemmansegarehustru”. Utöver dessa titlar finns det släktskap så som ”mor” eller ”hustrun”. Titlarna på gravvårdarna är ett värdefullt kulturarv som visar bygdens historia.

Bild 26: En av de många gravvårdarna med titeln ”lantbrukare” Foto från öster.

KASSERADE GRAVVÅRDAR

De gravvårdar som har tillfallit kyrkan i och med att gravrätterna återgått står idag uppställda mellan ekonomibyggnaden och bårhuset på den norra delen av kyrkogården. Det finns inget system när det gäller att sortera ut gravvårdar av högt kulturhistoriskt värde, utan alla gravvårdar samlas på ett ställe.

Något som är specifikt för de gravvårdar som står uppradade på Ramdala kyrkogård är att flera av dem är tillägnade kvinnor. Ofta begravs kvinnorna tillsammans med sina makar och får ingen egen gravvård, men här finns många exempel på hur större gravvårdar har rests till minne av kvinnor, sedan 1800-talets slut. Till exempel är de två gjutjärnskorsen resta över Cecilia Adolfsdotter och Håkan Anderssons Hustru J. AndersDotter. Vårdarna ger en bild på en annorlunda tid då man definierade sig och fick status efter maken och fadern. Att vara någons hustru var något att vara stolt över. Här finns även en gravsten som enligt utsago ska ha till hört den siste, bofaste invånaren på Svänö. En av kyrkogårdens äldsta gravvård återfinns även, en kalkstensvård daterad 1843.

Bild 27: Kasserade gravvårdar, foto från sydväst

Bild 28: Kasserade gravvårdar bredvid bårhuset

5. KARAKTÄRSDRAG OCH FÖRSLAG TILL FRAMTIDA BEVARANDE AV KYRKOGÅRDEN

KULTURHISTORISK VÄRDERING

Ramdala kyrkogård har ett stort lokalhistoriskt värde. Gravvårdarna förmedlar inte bara en stilistisk utveckling, utan kan berätta mycket om bygden både personhistoriskt och lokalhistoriskt. Inskriptioner i form av t.ex. titlar och gårdsnamn är värdefulla och kan i sig vara motiv nog att bevara en gravvård. Andra faktorer kan vara om gravvården är unik eller representativ, för kyrkogården eller för sin tidsepok, eller om den har ett högt estetiskt värde eller är karaktärsskapande för omgivningen. Kyrkogården har idag inte något särskilt enhetligt utseende, utan har genom förändringar och utvidgningar kommit att bestå av såväl grus- som gräsgravar med häckar i olika kombinationer. Det har skett flera omstruktureringar på kyrkogården, men kvarter 1, 2, 4 och 5 har fortfarande den prägel som sattes på 1930-talet. Tillsammans med kvarter 6 utgör de en helhet och har kvalitéer som bör tas tillvara.

En kyrkogård kan dock inte bevaras frusen vid en visst tillfälle, det är naturligt att gravvårdar ändras och att gravrätter återgår för att ge plats för nya generationer. Det viktiga är inte att man enträget försöker skydda varje enskild gravvård, utan tar tillvara på kvarterens karaktär och försöker anpassa modernare tillskott så att de harmonierar med de äldre. Vid förändring av kyrkogården måste man ta hänsyn till kyrkogården som en värdefull kulturmiljö men samtidigt behålla en fortsatt kontinuitet.

NÄR EN GRAVRÄTT ÅTERGÅR

Gravrätter som återgår tillfaller upplåtaren (tex. församlingen). Gravvården ägs av den som betalar gravrättsavgiften, när gravrätten upphör har denne rätt till vården. Om vården står kvar längre än 6 månader tillfaller den upplåtaren. Vården får dock inte föras bort utan upplåtarens medgivande. Medgivande skall lämnas om det inte finns risk för att man förfar med gravvården på ett ovärdigt sätt (Begravningslag 7 kap. 28§).

Utöver att församlingen själva kan anse att gravvårdar är av kulturhistoriskt intresse och föra upp dem på inventarielistan, har länsstyrelsen rätt att besluta om att föremål tas upp i förteckningen (KML 4 kap. 10§)

När det rör gravvårdar av kulturhistoriskt värde *krävs det tillstånd från länsstyrelsen i följande fall:*

1. För att avyttra en gravvård
2. För att föra av den från förteckningen
3. För att reparera eller ändra en gravvård. För mera obetydliga reparationer krävs inget tillstånd. De ska dock utföras så att vårdens kulturhistoriska värde inte minskar. (1999:304)
4. Flytta gravvården från den plats där den sedan gammalt hör hemma

Man kan även ta upp gravvårdar av kulturhistoriskt intresse i inventarieförteckningen som fortfarande är i privat ägo. I så fall krävs inte länsstyrelsens tillstånd för ovanstående punkter.

Om en gravanordning av kulturhistoriskt värde har tillfallit upplåtaren ska den om möjligt lämnas kvar på gravplatsen. Om den ändå måste föras bort ska den ställas upp på lämplig och därtill avsedd plats inom begravningsplatsen (Begravningslag 7 kap. 37§).

Om det finns allvarlig fara för att en värdefull gravvård skadas har länsstyrelsen rätt att vidta åtgärder för att skydda eller vårda den. Detta ska i så fall ske i samråd med stiftet eller privat ägare.

Gravvårdar som har tillfallit upplåtaren faller under benämningen kyrkliga inventarier. Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde skall förvaras och vårdas väl (KML 4 kap. 6§) Varje församling är skyldig att föra en förteckning över dessa inventarier. Gravvårdar av kulturhistoriskt värde som har tillfallit församlingen ska tas upp i inventarieförteckningen. I förteckningen ska det även stå var föremålet förvaras om det rör sig om en plats utanför kyrkan. Två personer i varje församling ska utses till att föra förteckningen över kyrkliga inventarier och för att se till att de förvaras och vårdas väl. Församlingen är skyldig att informera länsstyrelsen vilka som har utsetts. (1999:304)

KARAKTÄRSDRAG OCH BEVARANDEFÖRSLAG

Ramdala kyrkogård har genomgått en del förändringar genom åren, vilket gör att det viktigaste när man ska planera inför framtiden inte är att man måste hålla fast vid dagens utseende. Det viktigaste är att kyrkogården är en lugn, harmonisk och vacker plats. Även om man tillåter förändring, ska man se till att man bevarar de kvalitéer som finns på kyrkogården. En kyrkogård ska inte bara förvara stoftet efter döda personer, det är även en plats för de anhöriga att samlas vid och där de ska kunna känna trygghet och kunna hantera sitt sorgearbete. Grönska bäddar in kyrkogården i omgivningarna och skärmar av den från störande bebyggelse och vägar.

I Ramdala har det diskuterats att ta bort häckarna längs gravraderna. Det man inte får glömma är att häckarna fyller en funktion genom att ge lä åt gravplatser och planteringar. Eftersom kyrkogården ligger på en höjd så blåser det ofta. I boken "Mellan trädkrans och minneslund" skriver man att "När häckar och ramar kring gravar i allt större utsträckning tas bort och nya gravkvarter läggs i öppna gräsytor blir naturligtvis också skötseln av den enskilda gravplatsen föremål för fler kritiska blickar". Man menar att ett öppen gräsmatta kräver mer skötsel av gravplatserna samtidigt som gravplatsernas olika blomsterprydnader kan ge ett oroligt intryck.

En sammanhållen yttre form som skapas av häckar eller kvartersindelning ger mer frihet för den enskilde att utsmycka sin gravplats utan att störa andra. Genom att anpassa kyrkogårdarna efter gravvårdarna/gravplatserna och inte tvärt om, behöver man inte reglera storlek och utformning särskilt hårt. Vegetationen har en viktig roll, även om den gestaltas på annat sätt än idag. Inte minst för att skona besökare och för att planteringar inte ska blåsa sönder och gravljus blåsa ut.

En annan viktig faktor som man bör beakta är rumskänslan. Idag har man försökt använda häckarna till att dela in kyrkogården i olika rum. På så sätt får man en personligare karaktär istället för stora anonyma gräsmattor där gravvårdarna försvinner i mängden. Genom att avgränsa kvarteren i mindre områden får man både en intimare miljö för besökarna där de kan

känna trygghet, samtidigt som gravplatsen lyfts fram och känns mer individuell. Massverkan kan i sig ge en estetisk upplevelse, men på en kyrkogård kan det leda till att minnesmärket över den avlidne försvinner som ett i mängden.

UNDERHÅLL

När det kommer till underhåll så får man tänka på att en gammal gravvård inte ska se ut som ny. Däremot kan smuts och lavar förkorta gravvårdens livstid. Lavar och mossor binder vatten som kan orsaka frostsprängningar, och bör därför avlägsnas. Därför kan det leda till stora problem i framtiden om man inte utför underhåll kontinuerligt. Gravvårdar av högt kulturhistoriskt värde bör ses över med jämna mellanrum och tvättas vid behov. Vid mossa och lavar kan det underlätta om man först mjukar upp dem med vatten. Löst material på gravvårdarna kan borstas bort. Kemikalier bör undvikas i möjligaste mån.

När det gäller större ingrepp på gravvårdar av högt kulturhistoriskt värde är det lämpligt att kontakta en konservator. Detta gäller bland annat de trasiga gjutjärnskors som finns på kyrkogården. Ett kontinuerligt underhåll förebygger större komplikationer och är en ekonomisk vinning på sikt, detta gäller både kyrkogården som helhet likväl som för enskilda gravvårdar.

OMISTLIGA GRAVVÅRDAR

Nedan följer en förteckning med fotografi och gravplatsnummer över de gravvårdar som länsstyrelsen anser har så pass höga kulturvärden att de ska bevaras på plats ute på kyrkogården. För en överblick av dess läge hänvisas till ”Karta över omistliga gravvårdar” (bild 29). Dessa gravvårdar bör underhållas så att de inte förfaller och i de fall de tillhör församlingen ska de tas upp i inventarieförteckning. Även gravvårdar som inte finns med i förteckningen kan ha höga kulturvärden varje enskilt fall måste prövas om gravvården ska avlägsnas eller om gravplatsen kan genomgå större förändring.

OMISTLIGA GRAVVÅRDAR RAMDALA KYRKOÅRD

Kv. 1 pl. 125

Kv. 1 pl. 130

Kv. 1 pl. 131

Kv. 1 pl. 134

Kv. 1 pl. 147

Kv. 1 pl. 152

Kv. 1 pl. 155

Kv. 2 pl. 212

Kv. 2 pl. 220

Kv. 2 pl. 241

Kv. 2 pl. 243

Kv. 2 pl. 246

Kv. 2 pl. 253

Kv. 4 pl. 402

Kv. pl. 415

Kv. 4 pl. 431

Kv. 5 pl. 503

Kv. 5 pl. 504

Kv. 5 pl. 507

Kv. 5 pl. 516

Kv. 6 pl. 614/617

Kv. 6 pl. 625

Kv. 6 pl. 626

Kv. 6 pl. 6300

Kv. 6 pl. 646

Kv. 8 pl. 889

Kv. 8 pl. 862

Kv. 9 pl. 901

Kv. 9 pl. 934

Kv. 9 pl. 936

Kv. 9 pl. 948

Bild 29: Karta över omistliga gravar, Ramdala kyrkogård

6. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

OTRYCKTA KÄLLOR

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA)

Ramdala församlings arkiv

Blekinge Museums arkiv

Informant

Sven Turesson, kyrkogårdsvaktmästare, löpande kontakt under fältarbetet

TRYCKTA KÄLLOR

Litteratur

Andersson, William *Svenska Kyrkor Blekinge band I Östra härad*, Stockholm 1926

Boverket m.fl. *Kyrkogårdens form och miljö. Planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader* Allmänna förlaget 1991

Bucht, E. Red *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Stad och land nr. 103/1992, Movium, Alnarp 1992

Riksantikvarieämbetet *Kulturmiljövård: Tema kyrkogårdar* 6:1989, Spångbergs Tryckeri, Stockholm 1989

**Wadsjö, Harald/
Ambrosiani, Sune** *Kyrkogårdskonst* A.B. Svenska teknologföreningens förlag, Stockholm 1919